

Історія та етнологія

УДК 821.161.2–1 Шев:75.01

СВІТ ЖИВОПИСУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (до 200-річчя від дня народження українського генія)

І. П. Макаровський

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (342) 57-23-90; e-mail: history@nung.edu.ua*

У статті автор відтворює основи художньо-естетичних поглядів Т.Шевченка, аналізує і конкретизує національні риси його живопису.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, живопис, національна композиція, національний колорит, добро, краса.*

1 Теоретичні основи художньо-естетичних поглядів Тараса Шевченка

Мистецька нива великого українського поета була напрочуд врожайна. Секрет її родючості криється в ролі мистецтва в житті суспільства. В нашому випадку йдеться про те, що мистецтво стимулює розвиток суспільної думки не менше, а в багатьох відношеннях і більше, ніж філософія. І перша, і остання рівноправні з іншими формами суспільної свідомості та практики, оскільки не лише відображають, але й перетворюють дійсність. Така їхня роль простежується і в творчості Т. Шевченка, котрий виступав проти кріпосницької системи в ім'я вільного розвитку людини у вільній, самостійній Україні.

В антикріпосницькому, демократичному мисленні Кобзаря категорії прекрасного і добра виступають основоположними. Аналіз його поетичного і мистецького доробку дає підставу стверджувати, що категорію прекрасного він розглядав під кутом зору соціально-детермінованої естетичної оцінки дійсності, діалектики суб'єкта і об'єкта, єдності відображення об'єктивної реальності та її суб'єктивного бачення митцем. Краса в його мисленні не існує незалежно від суспільної свідомості людей, умов їх життя, інтересів, прагнень і мрій. Прагнення української зневоленої людини до свободи і щастя знаходило в Шевченка своє мис-

тецьке вираження і в естетичних категоріях, зокрема прекрасного, ідеї краси. Ця ідея часто перепліталась у нього з етичною категорією добра.

Ідеї краси і добра стали частиною самого ества Шевченка. Своїм могутнім талантом, всіма фібрами своєї душі він яскраво втілював їх у художні образи, а тому його твори сповнені почуттями і пафосом боротьби за свободу, красу, добро, за вільну, красиву, добротворчу Україну. Суспільно-політичні ідеї, переплавлені в горнилі Шевченкової чуттєвості, набирали образного характеру, ставали самодостатніми художніми ідеями, котрі мали і мають величезний емоційний вплив на національну свідомість, мислення і почуття українського народу, та задовольняли і задовольняють його високі духовні поривання. Особистісне і соціальне в поезиці Шевченка переплітаються, завдяки чому його твори стали непроминальним суспільним явищем.

Кобзар у своїх творах ювелірно обробляв кожне слово. Він постійно трудився над тим, щоб думи народу і свої власні перетопити в золотий зливочок поезії, викувати з нього золотий плуг і обосічний меч, бо ж усвідомлював необхідність орати українські духовні перелogi, засівати їх добірним зерном науки та охороняти українську землю. Своїм словом поет допомагав людям удосконалювати свою душу і тіло, духовно рости, тягнутись до сонця і Бога. В такому ключі він трактував творчу сутність та громадянське покликання поета: «Жива / Душа поетова святая, / Жива в святих своїх речах, / І ми, читая, оживаєм / І чуєм Бога в небесах» [3, т.2, с.221]. Щоб вистояти серед земної юдолі, народ свій з колін підняти і вивести з неволі, поет просив Бога:

Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
[... ..]
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.
І на Україні понеслось,
І на Україні свяtilось
Те слово, Божее кадило,
Кадило істини. Амінь. [3, т.2, с.245]

Таке ставлення поета до поезії, як і мистецтва загалом, не пройшло повз увагу багатьох дослідників його творчості, зокрема І. Франка, який писав: «Штука є для Шевченка чимсь божественним, вічним, чимсь таким, до чого треба приступати з побожним трепетом» [72, с.463].

Шевченко ставив перед мистецтвом завдання облагороджувати як окрему особу, так і душу народу, виражати народні інтереси, служити

ім. Для українського генія мистецтво не лише відображає суспільне життя, але є одним із засобів його перебудови, вдосконалення на християнських засадах.

Промовистими в цьому плані є його слова: «Дякую Тобі, всемогутній Боже, що Ти обдарував мене почуттям людини, яка любить і бачить (усе) прекрасне й довершене у Твоїм нерукотворнім безконечнім творінні. Якби краса в усіх її проявах хоч би на половину людства мала добродійний вплив, тоді б ми швидко наближались до досконалості, і нарешті втілили б собою божественну заповідь нашого Божественного Учителя» [3, т.4, с.260].

Дитинство Тараса Шевченка за повістю С. Васильченка «В бур'янах».
Художник Л.В. Ільчинська

Поет глибоко усвідомлював силу естетичного впливу художнього твору на людину. Це сила помноженої енергії об'єкта на особливу, підсилену Богом, енергію суб'єкта художньої творчості. Глибина, прозо-

рість, важливість і краса вислову цієї думки така велика, що важко утриматись, щоб не залучити читача до її сприйняття з вуст Шевченка. «Хоч яка прекрасна, яка чарівлива місячна ніч у природі, – писав він, – але на малюнку митця, як наприклад, Калама, вона ще привабливіша, ще краща. Високе мистецтво, на мою думку, сильніше впливає на душу людини, ніж сама природа. Яка ж то незбагненна таємниця захована в цьому твориві людських рук, у божественному мистецтві? Творчістю зветься ця велика божественна таємниця і завидна доля великого поета, великого митця. Тілом – вони брати наші, але Богом натхнені, вони стають подібні до янголів Божих, подібні до самого Бога, і це тільки про них сказані слова пророка: їх тільки створив Він по образу і подобию [Своєму], а ми – юрба безобразна та й годі!» [2, т.8, с.180-181]. Причина цього впливу – в специфіці художньої інтерпретації дійсності, пропущеної крізь призму ідейно-естетичного бачення світу. Тайна творів великих художників і поетів у тому і полягає, що в них образи дійсного життя пропущені через призму ідеалів авторів, що ці твори створені їхнім талантом – їхніми майстерними руками, глибиною розуму і їхньою богонатхненною душею.

Джерело краси Шевченко шукає в самій дійсності – в природі і людині, котрі є предметом мистецтва. Проте мета мистецтва не просте копіювання того чи того, а таке їх відтворення, за якого вони співвідносяться з ідеалом художника-творця. Наявність піднесеної душі митця у творах мистецтва становить їх головну відмінність від витворів природи, котрі, на думку Шевченка, часто за силою естетичного впливу не поступаються першим. Подібні думки поет неодноразово висловлював у своїх «російських» повістях. Так, у повісті «Художник» він писав: «У справжньому мистецькому творі є щось принадливе, щось краще за саму природу, – це піднесена душа митця, це божественна творчість. Зате у природі траплялися такі чудові явища, що перед ними поет-маляр падає ниць та тільки дякує творцеві за солодкі, чарівні хвилини» [2, т.6, с.10].

Шевченко не сприймав відірвані від життя, надумані ідеали, однобічність поглядів художників-назарейців, зате високо оцінював тих митців, у чийх творах пульсує сердечність, благородство розуму, та витончений літературний смак. З цих позицій він влучно характеризує творчість Ежена Сю (1804-1857), французького письменника, автора модних колись мелодраматичних романів, протиставляючи їм правдиву творчість Гоголя, просякнуту гуманістичними ідеалами, любов'ю до людей. В листі до княгині Варвари Репніної 7 березня 1850 р. Шевченко з Оренбурга писав: «Перед Гоголем треба благоговіти як перед людиною, обдарованою найглибшим розумом і найніжнішою любов'ю до людей! Сю, на мою думку, подібний на маляра, що, не навчившись як слід анатомії, почав рисувати тіло людське та півосвітлює його, щоб своє неучтво закрити. Правда, таке півосвітлення ефективне, та враження від

нього миттю минає! Так і писання Сю, поки їх читаємо, подобаються й пам'ятаються, а прочитаєш і забув! Ефект і нічого більше... Не такий наш Гоголь, справжній відател ь душі людської! Наймудріший філософ і найвеличніший поет мусить благоговіти перед ним як перед чоловіколюбцем!» [2, т.10, с.67].

Погляд Т. Шевченка на М. Гоголя як письменника-психолога («справжній відател ь душі людської») вельми вражає своєю літературно-аналітичною глибиною. Адже цим поглядом Шевченко випередив усіх критиків Гоголя на 60 років: аж у ХХ ст. цей погляд розвинув В. Брюсов, а до того часу критика не виводила значення творчості Гоголя за межі його реалізму.

За Кобзарем, прекрасне те, що приносить радість, насолоду, а заодно сприяє моральному, духовному та фізичному удосконаленню людини. Вершиною краси Шевченко вважав обличчя людини, осяяне щастям, бо з уявленням про щастя пов'язані високі поривання людського духу. Про одну з граней свого розуміння прекрасного він писав: «Багато, незліченно багато прекрасного є в божественній, безсмертній природі, але довершення й вінець безсмертної краси – це оживлене щастям лице людини. Вищого й кращого в природі я нічого не знаю» [2, т.6, с.51].

Естетичне виступає в Шевченка в органічній єдності з етичним. А тому фізична, зовнішня краса людини, не натхнена благородством чуття і помислів, суперечить ідеалові прекрасного. Мабуть, годі знайти більшого, ніж Шевченко шанувальника жіночої краси. Проте він застерігав жінок від егоїзму і бездуховності, що знищують красу. Егоїстична й бездуховна «красуня», за його словами – це «каламутне джерело, що затроює все прекрасне й велике в житті», є «хатньою змією» [2, т.6, с.125-126]. Поет був чутливим до безкорисливої приязні, яку поціновував як «природний наслідок спільного співчуття всьому великому й прекрасному в науці та в людині. Згідно зі своєю природою та із заповітом нашого божественного Вчителя всі ми такі повинні бути» [2, т.6, с.124].

Краса й добро в художньому мисленні Шевченка органічно пов'язані між собою. Вони були закладені в душу Шевченка генетичним кодом, бо доброта – одна з рис українського характеру.

Широко відомі рядки поезії «Якби ви знали, паничі», де поет, згадуючи матір, називає її «доброю».

Там матір добрую мою
Ще молодую – у могилу
Нужда та праця положила...

[2, т.3, с.222] (*курсив у поезіях Шевченка наш. – І. М.*)

Епітет «добрую» визначає надзвичайну любов матері до своїх дітей, її ніжність, ласку і те, що вона своєю любов'ю уособлювала добро, вчила цього добра своїх дітей.

Слід згадати ліричний відступ про долю сироти (Івася – Катерининого сина) у поемі «Катерина». Автор з гіркотою і співчуттям наголошує на значенні словосполучення *добре слово*. Це ніби особлива струна з народної пісні про сироту та його нещасну матір.

Сирота-собака має свою долю,
 Має *добре слово* в світі сирота,
 Його б'ють і лають, закують в неволю,
 Та ніхто про матір насміх не спита (...)

Образ сироти-собаки (бездомного, всіма гнаного. – І. М.), що має добре слово (всім співчуває. – І. М.), Шевченко-маляр відтворив 1840 року на картині олійними фарбами «Хлопчик-сирота ділиться хлібом з собакою». За цю картину студента Академії мистецтв було нагороджено срібною медаллю другого ступеня. Вже сама назва картини підкреслює християнське поняття *добра та милосердя*.

У праці «Т. Шевченко як маляр» Дмитро Антонович наводить опис Ф. Ернста картини «Селянська родина біля хати», яку Кобзар написав близько 1842 р. Картина «відповідає любові допіру звільненого кріпака до сільського люду». Саме серед народу, на нашу думку, Шевченко знаходив *добро*, в справжньому розумінні цього слова. Божа ласка до людей, передана манерою імпресіонізму – «сніп яскравого сонячного проміння, що з усією сліпучою силою розбивається об білі сорочки чоловіка та жінки... під білою хатою ... грає на голівці їхньої дитини і на шерсті маленької собачки на першому плані та тонко задуманим ефектом світиться на сивій чуприні і вусах діда, що гріється на призьбі в глибині за рогом хати...» [2, т.11, 91-92].

Про своє розуміння *особливого добра*, що панує в селянській родині, відтвореній на полотні Т. Шевченка, розповідає доктор мистецтвознавства Д. Степовик у книжці «Скарби України». «На картині “Селянська родина” бачимо шматочок подвір'я, стареньку, під солом'яною стріхою хату. Тут, у затишку, наприкінці довгого літнього дня зібралась селянська родина – молоді батьки, їх синочок, дід. Малюк, що цілий день був з дідусем, очевидно, бешкетуючи, а може, й ненароком розбив горщика, який висів на тині та був неабиякою цінністю в селянській родині. Першим порухом батька було покарати хлопчика за вчинену шкоду. Але мати заступилася за сина, благаючи батька простити його. Глибоким етичним змістом сповнена “Селянська родина біля хати” (1843 р. ДМШ). Мати нагадує батькові, що карати маленького сина за ненароком розбитий горщик не слід хоча б тому, що коли він стане дорослим і піде у вир життя, то там зазнає і кар, і лих, які вготувала йому доля. І той полагіднішав, заспокоївся, взяв люльку і, немов вибачаючись перед дружиною, прагне приласкати сина.

За цією маленькою драмою уважно стежить дворовий пес. Трохи далі, на розі хати, сидить та гріється у променях призахідного сонця си-

вий дідусь, якому, здається, байдуже до всього, що діється на подвір'ї» [64, с.115-116].

Гадаємо, що те *добро*, яке посіяв у душі свого сина чи дочки дідусь, перемаже.

Шевченко-маляр зумів передати тут аналогію *добра та краси* душі українського народу.

Українські мистецтвознавці давно запримітили, що в «Селянській родині» ідея «Сикстинської Мадонни», ідея передчуття неминучих тортур екстраполювалася в материнській етиці, характерній для українського родинного життя. Ця картина, як і інші тогочасні живописні твори Шевченка, є далекою від академічних канонів, реалістичною за виконанням і демократичною за змістом.

Родина, сім'я були у мріях поета і маляра все життя. Про таку мрію, пов'язану і зі словом *добро*, знайдемо в поезії «Добро, у кого є господа», яку Шевченко написав на Кос-Аралі 1848 р.:

*Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра
Чи мати добрая. Добра,
Добра такого таки зроду*

У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось. [2, т.3, с.79]

Такі роздуми про *добро* поет утверджує і в значно ширшому контексті значення *добра* в житті людини. Про це йдеться в поезії «Буває, іноді старий...», теж написаній на Кос-Аралі 1849 р.:

*...Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить!
Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.* [2, т.3, с.119]

Розкриваючи *добро* категорією етичною і естетичною, Шевченко створив «Молитву» як своєрідний заповіт усім поколінням українців.

У першому томі Шевченківського словника «Молитву» вважають віршем, «що являє собою ліричний цикл, який складається з трьох частин-варіацій – “молитов”». М. Лазаревський переписав його до «Більшої книжки» з невідомого чорнового автографа, кожену частину під окремою датою.

На наш погляд? протиставлення *добра і зла*, яке так яскраво подає Шевченко сепією «Робінзон Крузо», поет розкрив у третій варіації «Молитви» – «Злоначинающих спина». Звертаючись до Творця небесного поетичним словом, поет просить:

*Злоначинающих спина,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.*

А *доброзиждуцим* рукам
 І покажи, і поможи,
 Святу ю силу ниспошли [2, т.4, с.186]

Все життя своїми *доброзиждуцими* руками Т. Шевченко творив *добро*, сіяв *добре*, розумне, вічне. У поезії «Не нарікаю я на Бога», написаній 1860 р. у С.-Петербурзі, поет надіється на те, що твори його посяють тільки *добро*:

...Орю
 Свій переліг – убогу ниву!
 Та сію слово. Добрі жнива
 Колись-то будуть [...]
 [.....]
 Оряся ж ти, моя ниво,
 Долом та горою!
 Та засійся, чорна ниво,
 Волею ясною!
 Оряся ж ти, розвернися,
 Полям розстелися!
 Та посійся *добрим* житом,
 Долею полийся! [2, т.4, с.104]

У творах Шевченка ми знайдемо поради до розв'язання найактуальніших проблем сьогодення, бо написав їх геніальний українець про Україну для нас, українців, і утверджують вони *добро*, до якого повинна прагнути душа Людини.

Твори Шевченка – це вершини світового мистецтва. І тут важливу роль відіграли біблійні істини. Досить помітно, що поет у своїй літературній діяльності керувався і такою біблійною настановою: «Усе Писання Богом натхнене, і корисне до навчання, до покори, до направи, до виховання в праведності, щоб Божа людина була досконала, до всякого доброго діла готова» (2 Тимофія 3:16, 17). Непідробну, щирю релігійність Шевченко відносив до найпрекраснішої риси людини. Створюючи в повісті «Близнець» позитивний образ сотника Ничипора Сокири, він писав: «З усіх його гарних прикмет найкраща була та, що був він надзвичайно релігійний. Більш за все любив він читати Новий Заповіт. Він усім серцем своїм і всіма помислами своїми розумів і глибоко відчував священні істини євангельські» [2, т.8, с.27]. І у своєму «Журналі» (щоденні записки), і в листах до друзів поет засвідчує своє прихильне ставлення до християнської релігії, яку порівнює з «ніжною матір'ю» [2, т.9, с.76]. Зрештою, Біблія, особливо Новий Заповіт, були для нього настільними книгами. Він писав 7 березня 1850 р. з Оренбурга до кн. Варвари Рєпніної: «Новий Заповіт я читаю з благоговійним трепетом. Через оце читання зродилась у мене думка описати серце матері за життям Пречистої Диви, Матері Спасителя. І друга: намалювати картину розп'яття її Сина. Молю Господа, щоб хоч коли-небудь втілилися в об-

разах мої мрії!» [2, т.9, с.68]. Ці свої мрії він встиг реалізувати у своїй знаменитій поемі «Марія», написаній майже за 10 років – 27 жовтня – 11 листопада 1859 р. в С.-Петербурзі, та в не менш знаменитому ескізі «Розп'яття», виконаному в 1850 р.

Ескіз полонить глядача своєрідністю композиції, колориту і змісту. На передньому плані зображено легке, молоде тіло розп'ятого Христа, освітлене невидимим світлом; на другому плані на хрестах висять розбійники – один зі скорченим від страждань тілом, а другий – з опущеною головою. Судячи за тим, що останній порівняно з першим дещо освітлений, можемо припустити, що саме він увірував у Христа, котрий пообіцяв узяти його із собою в рай. Глибоко зворушує глядача скорботна, повна відчаю, покрита білим покривалом мати Христа, що сидить біля його ніг. Світле зображення Христа контрастує із затемненими тілами розбійників і темною хмарою, що затьмила всю землю. Христос не підкорився владі тьми. Вона не владна над ним. На ескізі бачимо його не переможеним, а переможцем.

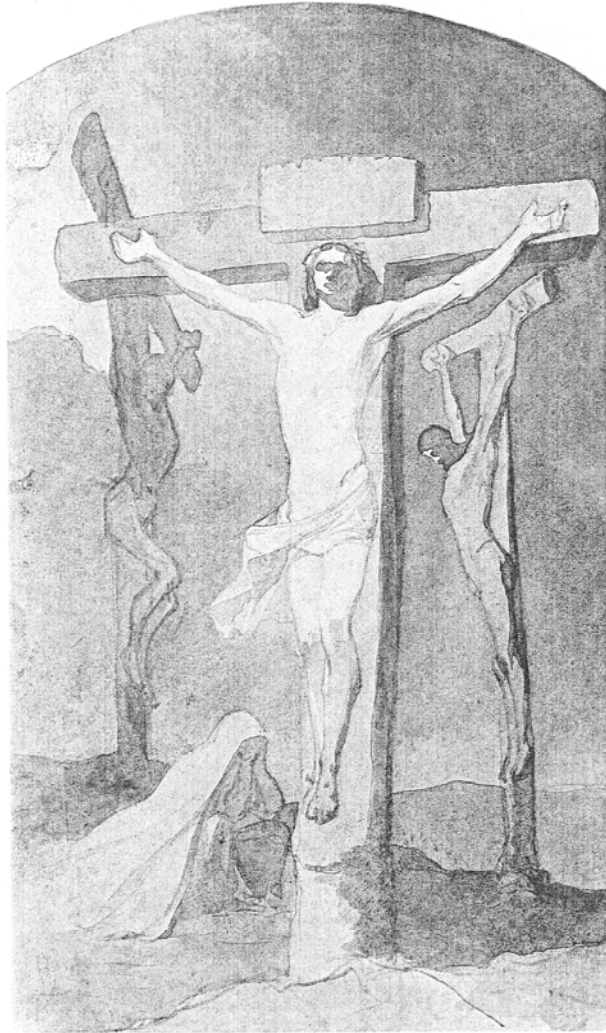
Поема «Марія» та ескіз «Розп'яття» доповнюють одне одного, виражають думки поета про неминучість торжества *добра* над злом, про незламність людини, одержимої Святим Духом. Таку ідею цих творів підтверджує порівняльний аналіз «Розп'яття» Шевченка з однойменним малюнком його вчителя Карла Брюллова (1835). Коли останній зосереджує увагу, подібно до інших художників, на нелюдських стражданнях Христа, то Шевченко показує не страждання розп'ятого Спасителя, а навпаки, торжество: своєю смертю він утверджує безсмертя, перемогу світла над темрявою, краси над потворністю, праведності над брехнею.

Безумовно, поезії Кобзаря на біблійну тематику мають алегоричний характер. Біблійні образи він творчо використовував для осмислення історичного буття українського народу, перспектив його розвитку, для піднесення власних думок та впливу на суспільну свідомість засобом художнього слова. В цьому зв'язку варто пригадати, як у «Подражанії 11 псалму», користуючись формою біблійного псалма, Шевченко виклав свою декларацію про завдання поетичного слова:

...Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. [3, т.2, с.281]

Біблійні істини не послабили ні етичного, ні естетичного, ні національно-політичного пафосу творів великого українського митця, ні його революційної пристрасності, а навпаки, посилювали їх. Т. Шевченко успішно надихнув український народ своїм національним духом, скріпченим Святим Духом Біблії. Отже, він перелився у свій народ, становить з ним одне ціле, органічну єдність. Народ правильно розуміє значення Шевченка для свого національного, зокрема політичного, життя. А тому береже про нього пам'ять. Майже в кожній хаті висить його портрет і

читають «Кобзар», що став національною Біблією. Про значення поета для політичної долі України напрочуд ясно сказав видатний український мовознавець В. Сімович. Не можна не погодитися з його словами про те, що Шевченко «із нас народ зробив, що це Він із нас свідомих поробив громадян, і що коли б не Шевченко, то не було б на Наддніпрянщині 1917 року, й не було б 1918 року в нас, не було б теперішньої, такої цікавої і важливої для нас доби!» [62, с.78].

«Розп'яття»

Продовжуючи цю думку, додаймо, що не було б проголошення Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 р. «Акта незалежності України». Отже, не лише політичні та літературно-естетичні позиції Шевченка, а цілий його світогляд можна охарактеризувати як націоналістичний, національно-революційний, державницький та гуманістичний. Він на-

скрізь просякнутий ідеєю державної самостійності України як основної гарантії її майбутнього.

Із спадщини Шевченка кожна чесна людина здобуває чимраз нові вартості. Щоб у політичних сплетіннях сучасного життя не схибити з дороги правди, вона дедалі більше звертається до його заповітів – любити Україну і праведність, ненавидіти зло, бути вірною національним ідеалам свободи, справедливості, вільної праці, родинного щастя та братньої любові.

У новому, другому, тисячолітті нові українські покоління йдуть поки що слабкою ходою та з відчутними втратами під стягом Шевченка. Вони щораз більше переконуються, що їх рятунок та майбутнє України – у виконанні його заповітів.

У ролі висновків звернімося до Франкового визначення суті Шевченкового суспільно-політичного ідеалу. «Свобідне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, – писав Франко, – це ідеал Шевченка, котрому він був вірним ціле життя. Неволя і переслідування – чи то народне, політичне, суспільне чи релігійне мали в нім непримиримого ворога» [71, с.122].

Шевченко належав до тих геніїв всесвітнього «суду присяжних», що відмінили винесений темними силами світу смертний вирок людині. Разом з ними він підписав «вердикт» про невинність людини та утверджував її право на щасливе життя. Шевченкові вистачило сил відмінити смертний вирок, винесений царизмом (чи тільки ним?) Україні. Тут теж він виніс свій вердикт – Україна не скоїла злочину, тож бути та процвітати їй у сім'ї вільних народів.

Національно одухотвореними були не лише поетичні, але й малярські твори Шевченка. Захоплення малярством не покидало його з дитячих років, хоча перші спроби в малюванні були невтішні. Отож він і просився до дяків-малярів у науку. Було і таке, що один із них перевіряв його за лініями руки і визначив, що він не може бути не те що малярем, а навіть шевцем чи бондарем. Проте Шевченко продовжував самотужки вчитись малювати шляхом копіювання чужих малюнків і картин.

У Вільні знайшлися знамениті художники Йоганн-Батист Лампі та Янес Рустемас, які ознайомили хлопця-кріпака з основами техніки малюнка. Невдовзі Шевченко зі своїм паном Енгельгардтом переїздить до Петербурга, і тільки тоді в майстерні Ширяєва за згодою пана почалося справжнє систематичне вивчення «секретів» декоративно-монументального мистецтва. Але Шевченко мріяв стати не ремісником із розпису інтер'єрів, палаців різних вельмож, а справжнім художником. Для цього потрібно було знаходити час на навчання. Виручали білі петербурзькі ночі. Уриваючи години від сну, Шевченко вночі заходив у Літній сад і змальовував там статуї. Тут при такій роботі відбулась перша зустріч Тараса зі своїм земляком-художником Іваном Сошенком, котрий увів його у високе мистецтво.

Перші самостійні мистецькі рисунки Шевченко зробив у галузі портрета. Йому позували кріпаки-челядники Енгельгардта. Ці перші портрети не дійшли до нас. Однак порівняння портрета самого Енгельгардта, виконаного в 1833 році, і портрета невідомої жінки 1834-го засвідчує значний поступ початківця на ниві образотворчого мистецтва. Якщо перший твір ще не зовсім вправний, то другий виконано краще, чіткіше і впевненіше.

У ранній (1838-1847 р.) портретній творчості Тараса Шевченка, тобто до його арешту і заслання, такі риси прогресивного романтизму, як революційний порив, незламна волелюбність і віра в покликання людини – творчої гармонійної особистості, виявилися найповніше порівняно з іншими тогочасними українськими художниками. Шевченкознавці цілком справедливо наголошують на тому, що «джерелом романтизму в живописі й графіці Шевченка були його загострене сприйняття добра і зла, виняткова чуттєвість до прекрасного, його особиста вдача» [63, с.126].

Портрет у творчості Шевченка, як і в більшості українських художників першої половини XIX ст., був основний. Свою відданість цьому жанрові художник осмислював насамперед у контексті просвітницького гуманізму, перехідної цінності вільної, освіченої й громадськи активної особистості, котра в його розумінні постійно прагне вдосконалювати свої тіло й душу, тобто бути *красивою і доброю*. Мірилом вартості художніх творів була у Шевченка органічна єдність соціально-політичного, естетичного та етичного критеріїв. Звідси його високе поцінування ним пластичної досконалості будови тіла людини й освітленого щастям її обличчя. Саме в них він вбачав торжество і вінець безсмертної краси. В цьому ракурсі шевченкознавець Дмитро Степовик зазначає, що, будучи «абсолютно чужим ідеї навмисного прикрашання облич, лакування зовнішності, Шевченко водночас зображав портретованих ним людей натхненними і в усіх відношеннях прекрасними» [63, с.126]. З їхніх облич на його портретах можна зчитувати зміст їхньої душі. Ймовірно, що одним з перших малюнків майбутнього поета і художника, виконаних ще тоді, коли йому лише «тринадцятий минало», був малюнок людського обличчя. З підліткового віку і до своєї передчасної смерті Шевченко нарисовував і написав фарбами не одну сотню портретів, хоча їх на сьогодні зафіксовано 150.

У Петербурзькій академії мистецтв йому поталанило на вчителя – майстра світової слави, художника-романтика Карла Брюллова. Це ж завдяки його клопотанню Шевченка 21 травня 1838 р. зарахували стороннім учнем до Академії мистецтв. Чи знав тоді великий поет і великий художник, що Академія стане йому за розпорядженням долі і його білою хатиною, і вишневим садком, і козацькою Січчю, всім, чим жила його душа, зрештою, що останній подих його зостанеться тут. Чи відав тоді Шевченко, що ті українці, котрі навчатимуться в Академії після

нього, і ті, котрі будуть приходити сюди, відчуватимуть з благоговінням присутність тут його духу.

З того часу пролетіли роки титанічної праці і творчих мук, а також нестерпні роки заслання. Але ніщо не змогло пригасити творчого духу українського генія, і 2 вересня 1860 р. рада Академії мистецтв надала Шевченкові звання академіка з гравірування. Протягом усього свого життя він проніс почуття щирої вдячності до Академії, особливо до таких її діячів, як К. Брюллов, Ф. Толстой, Ф. Йордан. Від червня 1858 р. до остатніх своїх днів Кобзар жив і творив у приміщенні Імператорської Санкт-Петербурзької академії мистецтв. Звідси 10 березня (26 лютого за старим стилем) 1861 року він відійшов у вічність.

Дорога життя Шевченка дійсно була хресна, та були на ній і світлі віхи. Так, у травні 1839 р. Шевченкові за екзаменаційний малюнок, зроблений з натури, постановою ради Академії мистецтв присудили срібну медаль другого ступеня. У вересні 1840-го Шевченко одержав другу срібну медаль за картину з натури «Хлопчик-сирота, що ділиться хлібом з собакою», а у вересні 1841-го – третю за картину «Циганка-ворожка».

В Академії мистецтв Шевченко створив автопортрет (олія, поч. 1840), картину «Катерина» (1842) і серію офортів «Живописна Україна» (1844). Він 22 березня 1845 р. за успіхи в живописі як нагороджений раніше трьома срібними медалями здобув звання некласного художника (звання класного художника надавали тільки тим академістам, яким присуджували золоту медаль).

Шевченко від Карла Брюллова перейняв техніку зображення осяйної чистоти палітри, чіткості об'ємів, ніжної пластики форми, грайливості лінії, витончених перебігів світла і тіні. Зрештою, успішно засвоїв усю вироблену своїм учителем систему засобів поетико-романтичного впливу живопису на глядача. Цьому сприяло те, що Шевченко ще з дитинства був переповнений романтичним сприйняттям життя, заклав фундамент свого власного романтизму, жадібного до всього нового. Під впливом свого вчителя він розвивав свій романтизм у напрямку вдосконалення свого способу мистецького мислення та стилів творчості. Мабуть, тут криється причина того, що Шевченко як митець, виростаючи на художній системі Брюллова, не став його епігоном, а збагачував її своєю творчою манерою з яскраво вираженим соціальним спрямуванням.

Формуванню творчої манери Шевченка сприяло і його знайомство з гравюрою, копіюванням ілюстрацій з релігійних і світських книжок, а також його попередня доакадемічна наполеглива робота в майстерні В. Ширяєва та у вечірніх рисувальних класах Товариства заохочення художників над своїм удосконаленням у рисунковій й акварельній живописі. Саме на 1836-1837 роки припадає вирішальна фаза у виробленні своєрідності романтичного почерку Шевченка. Чутливим дозуванням

інтенсивності мазка акварелі митець досягає враження шовковистої, легкої і м'якої поверхні зображуваних об'єктів.

«Циганка-ворожка»

Дослідники живописної спадщини Кобзаря запитали, що особливо вишуканими мазками він малював обличчя, руки, зачіски. З погляду пластики, освітлення, колориту, композиційного повороту постаті та спрямування погляду вони бездоганні. При цьому ця шовковиста поверхня сприяла виробленню неповторного романтичного образу.

Характерною рисою портретів, які Шевченко створив у 30-40-х роках XIX ст., є представництво тієї чи тієї соціальної групи. Звідси проглядаються офіційність поз, психологічна врівноваженість, спокійний, проникливий погляд, вираз зосередженості на обличчі таких портретованих осіб, як Є. Гребінка, А. Лагода, О. Коцебу, М. Катеринич, І. Лизогуб.

Т. Г. Шевченко. Портрет Є. П. Гребінки. Акварель 1837

Портрет українського письменника Є. П. Гребінки Т. Шевченко написав 1837 року в Петербурзі. Є. Гребінка брав безпосередню участь у визволенні Т. Шевченка з кріпосницького стану. Освітленим, задумливим обличчям портретованого художник передає нам благородство, світлість, аристократизм душі Є. Гребінки, його думу про важку долю України.

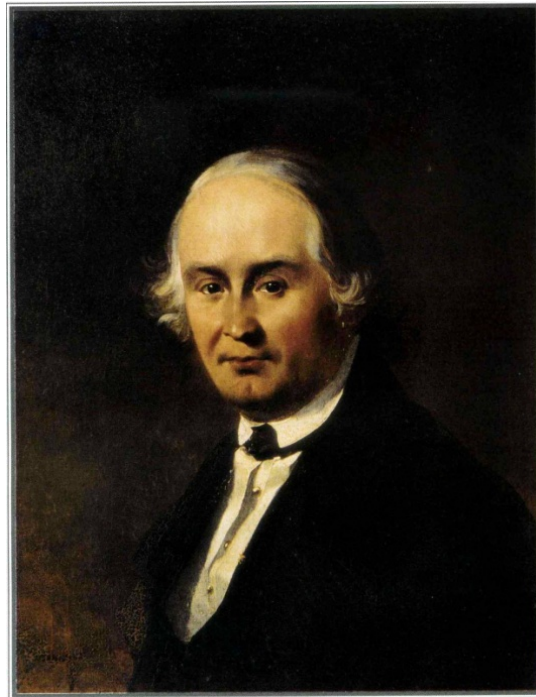
Своїм пронизливо-гужливим поглядом Гребінка наче запитує нас: «Ти усвідомлюєш поневолення України.

Ти готовий боротися за її волю?»

Портрет Антона Івановича Лагоди Т. Шевченко виконав 1839 року в Петербурзі. Познайомившись з А. Лагодю (1816-76) – петербурзьким чиновником – в кінці 30-х рр., Шевченко зустрічався з ним у колі своїх друзів – В. Штенберга і А. Майкова.

Т. Г. Шевченко.
Портрет А. І. Лагоди. Акварель (папір 23,2x19,5) 1839.
Твір зберігається в ДМШ

Т. Г. Шевченко. Портрет І. Лизогуба. Олія, 1846-1847 (65,5x53,5), зберігається в ДМШ

Лизогуб Ілля Іванович (12.X. 1787-1867) – знайомий Шевченка, композитор. Брав участь у Вітчизняній війні 1812 р. Був ад'ютантом М. Репніна-Волконського. Належав до масонської ложі «З'єднаних слов'ян» у Києві. В чині полковника 1821 р. вийшов у відставку. Якийсь час жив за кордоном, потім з братом Андрієм оселився в Седневі. Тут 1846-го Шевченко познайомився з ним. Лизогуб матеріально допоміг поетові-засланцеві, купивши деякі його малюнки. Разом з братом Андрієм, О. Толстим та А. Гудовичем він просив В. Перовського клопотатися про полегшення поетової долі. Шевченко листувався з Лизогубом (листи не збереглися) і в листах до знайомих часто просив передати йому вітання.

Однак, за висновками Д. Степовика, в інших портретах, зокрема писаних олійними фарбами, митець послаблює офіційно-репрезентативну ноту і досягає точніших романтичних характеристик. Поворот голови до глядача і загадковий «елегійний» вираз очей, задумливість, стурбованість (автопортрет 1840 р., портрет Рудзинського 1845 р.), усмішка, сором'язливість, вивчаючий або ледь докірливий погляд в жіночих портретах: Закревської, Маєвської, Кейкуатової, Горленко. Жанрово-побутові ремінісценції (зокрема зображення людини, що розмовляє або когось слухає) в багатьох портретах, виконаних олівцем, кращим з яких можна вважати автопортрет 1845 року – такий діапазон настроїв, характеристик і почуттів» [63, с.130-131].

Т. Г. Шевченко. Автопортрет 1840 р.

Пройнятий ідеєю свободи і національної гідності, Шевченко продовжує освітлювати і відтворювати в національній пам'яті народу героїку його національно-визвольної боротьби 1648-1654 років, а згодом і гайдамацького руху. Будучи ще учнем Петербурзької академії мистецтв, Шевченко в 1843 році задумав художнє періодичне видання «Живописна Україна». Воно мало виходити окремими випусками, по три естампи в кожному, чотири рази на рік. Раз на рік мали видавати пояснювальний текст до річного комплекту. В «Живописній Україні» Шевченко в різних жанрах образотворчого мистецтва – в історичних і жанрових картинах, історичних, архітектурних і ліричних пейзажах показував минуле і сучасне свого народу, мальовничу природу України, історичну долю народу, його волелюбність і героїчну боротьбу проти гнобителів, розповідав про його життя і побут. Проте йому не вдалося повністю здійснити свій патріотичний задум. Перешкодили цьому його арешт у травні 1847 року і заслання із забороною писати і малювати. Наприкінці 1844-го вийшли лише перші два випуски видання, які містять офорти «Дари в Чигрині 1649 року», «Старости», «Судня рада», «Казка», «У Києві» та «Видубицький монастир у Києві». Зміст цих творів у своїх працях проаналізували Л. Владич, В. Косіян, О. Новицький, Д. Степовик і З. Тарахан-Берега.

Портрет Маєвської Шевченко виконав не раніше як у травні 1843 р. в Україні. Ліворуч унизу олійною фарбою авторський підпис і дата: «Т. Шевченко 1843».

Прізвище портретованої визначив колишній власник портрета В. Горленко. Зберігається в Державному музеї українського образотворчого мистецтва в Києві. Іл. т. 2, табл. XIII

Т. Г. Шевченко. Портрет Маєвської. Олія (41,5x35,7)

Портрет Кейкуатової Шевченко виконав між кінцем березня і 7 квітня 1877 р. в с. Бігачах на Чернігівщині. На цьому портреті ліворуч унизу олійною фарбою авторський підпис і дата: «1847. Т. Шевченко». В літературі за портретовану вважали Наталію Дмитрівну Кейкуатову, а від 1939-го – Єлизавету Василівну Кейкуатову. Деякі дослідники схиляються до думки, що на портреті зображено Софію Йосипівну Кейкуатову, яка, як свідчать архівні документи, 1842-го була дружиною власника маєтків на Чернігівщині Миколи Івановича Кейкуатова (1806-65).

Т. Г. Шевченко. Портрет Кейкуатової. Полотно, олія. 1847 (66,7x56,5), зберігається в ДМШ

Пройнятий ідеєю свободи і національної гідності, Шевченко продовжує освітлювати і відтворювати в національній пам'яті народу героїку його національно-визвольної боротьби 1648-1654 років, а згодом і гайдамацького руху. Будучи ще учнем Петербурзької академії мистецтв, Шевченко в 1843 році задумав художнє періодичне видання «Живописна Україна». Воно мало виходити окремими випусками, по три естампи в кожному, чотири рази на рік. Раз на рік мали видавати пояснювальний текст до річного комплекту. В «Живописній Україні» Шевченко в різних жанрах образотворчого мистецтва – в історичних і жанрових картинах, історичних, архітектурних і ліричних пейзажах показував минуле і сучасне свого народу, мальовничу природу України, історичну долю народу, його волелюбність і героїчну боротьбу проти гнобителів, розповідав про його життя і побут. Проте йому не вдалося повністю здійснити свій патріотичний задум. Перешкодили цьому його арешт у травні 1847 року і заслання із забороною писати і малювати. Наприкінці 1844-го вийшли лише перші два випуски видання, які містять офорти «Дари в Чигрині 1649 року», «Старости», «Судня рада», «Казка», «У Києві» та «Видубицький монастир у Києві». Зміст цих творів у своїх працях проаналізували Л. Владич, В. Косіян, О. Новицький, Д. Степовик і З. Тарахан-Береза.

Характерною рисою цих та інших його портретних полотен є психологізм, який передавав глядачам настрої тієї передової молоді доби Миколи I, котра була невдоволена кріпосницькою системою тогочасної Росії. В цих портретах вловлюються поривчастість, сила волі та запальність у міміці облич, відкритість і пронизливість поглядів, які наче про щось запитують у нас або мовчки сповідаються перед нами у своїх тривогах і надіях.

У науковій шевченкіані існують думки про те, що арешт і заслання Шевченка «різко обірвали романтичну ноту в його художній творчості», а тому, починаючи з кінця 40-х років, у Шевченкових портретах наростають тенденції соціально-психологічного аналізу, що узгоджуються з критично-реалістичною лінією у творчості поета.

Аналіз живописної спадщини великого митця другої половини 40-50-х років показує, що його національний романтизм не обірвався, а вріс у критично-революційний метод з екзистенційними елементами.

Офорт потребує глибшого аналізу, особливо в площині його ідейно-політичного спрямування, оскільки він органічно пов'язаний з офортом «Смерть Хмельницького» і посідає значне місце серед мистецьких творів Шевченка, де відображено сторінки історії Хмельниччини. На цьому офорті ми бачимо послів, які прибули до Богдана Хмельницького з дарами від російського царя, польського короля і турецького султана і чекають, щоб їх прийняв гетьман. У сусідній кімнаті, вхід до якої охороняють двоє запорозьких лицарів, збирається рада Війська Запорозького. Ми споглядаємо по суті одну з подій, яка передувала історичному

актові підписання Союзного договору між Україною і Росією – державами двох братніх народів. Психологію кожного з послів художник відтворив чітко й умотивовано. Він підштовхує глядача вгадати наперед хід подальших подій. На передньому плані – два послы двох могутніх на той час держав – Росії і Туреччини, за ними в кутку сидить посол польського короля. Турецький посол, сухорлявий, тонконогий старий у високій білій чалмі, явно схвильований: він стоїть, поглинутий думкою про те, як рішення козацької ради позначиться на долі його держави. Поза і обличчя польського посла виражають цілковиту безнадійність. Натомість у постаті боярина – посла російського відчуваються глибока свідомість своєї державної значущості й упевненість в успішному завершенні його дипломатичної місії. Наскрізна ідея офорта полягає в рішенні козацької ради єднатись з одновірним братнім російським народом.

«Дари в Чигирині. 1649 року»

Принагідно зазначмо, що ця ідея ґрунтувалася на вірі, що московські державники по-братському ставитимуться до українців. Тому і було ухвалено рішення про українсько-російське єднання, за Шевченком: «Щоб москаль добром і лихом / З козаком ділився». А коли сталося, що російський царизм поневолив і пограбував Україну, то, звісно, поет піддав критиці головно наслідки політики Богдана Хмельницького. Одночасно у творах Кобзаря можна знайти як позитивні, так і негативні висловлювання на адресу особи гетьмана.

Одного разу поет називає Хмельницького нерозумним сином України, іншим разом – геніальним провідником.

Оскільки думки Шевченка про діяльність Хмельницького неоднозначні, нерідко контрастні, то за бажання можна легко знайти часткову їх суголосність з оцінкою гетьмана іншими відомими тогочасними критиками. Скажімо, В. Г. Белінський вбачав головну історичну заслугу Б. Хмельницького у возз'єднанні України з Росією і в цьому зв'язку характеризував його так: «Богдан Хмельницький був герой і велика людина в повному розумінні цього слова. Багато в історії Малоросії характерів сильних і могутніх; але тільки Богдан Хмельницький був, разом з тим, і державний ум [...] він був великий воїн і великий політик...» [17, с.63]. Ця характеристика Богдана Хмельницького є заслуженою і неупередженою. Але вона не дає підстав твердити, як це робить Л. Владич (у своїй ґрунтовній праці «"Живописна Україна" Тараса Шевченка». – К.: Мистецтво, 1963. – С.12), про спільність поглядів великого російського критика й великого українського поета і художника на возз'єднання України з Росією та на Богдана Хмельницького, якого Белінський називав героєм і великою людиною, а Шевченко – славним із славних. Мабуть, таке твердження є даниною тогочасній проросійській радянській ідеології. Проте істина в тому, що різні Шевченкові оцінки Б. Хмельницького стосуються різних наслідків діяльності гетьмана. Хмельницький у Шевченка славний і геніальний тоді, коли вирвав Україну з лабет польських магнатів і створив самостійну, вільну Українську державу, а коли склалося, що на шию України внаслідок порушення царизмом умов Переяславського договору 1654 р. було накинута царське ярмо замість польського, то в цьому контексті Хмельницький у Шевченка «нерозумний син» матері України, котрого вона: «Якби була знала, / У колісці б задушила, / Під серцем приспала» [3, т.1, с.252].

Звернімо увагу на те, що хоча в Шевченка є критичні думки з різними смисловими відтінками щодо діяльності Хмельницького, проте немає прокляття – найгострішої форми вираження болю і гніву душі поета. Тих, котрі у своїй політичній діяльності на користь України допускались помилок, він за необачність картав. Ті ж, що свідомо, планомірно, систематично нищили Україну або допомагали іншим нищити її, зраджували свою вітчизну підпадали під його прокляття. Таке спрямування історіософського мислення Шевченка графічно можна зобразити у формі піраміди, на вершині якої – Бог, у нижньому правому куті – царизм, у лівому – гетьман Хмельницький, а основу становить Україна.

Шевченкові вогненні поетичні рядки наповнені прокльонами, спрямованими проти царизму та його прислужників і ніколи проти Бога і Хмельницького.

Малюнок «Смерть Богдана Хмельницького» автор не підписав і не датував. Але дослідник Леонід Владич внаслідок порівняльного аналізу цього твору з іншими шевченківськими роботами доакадемічного періоду встановив, що це оригінальний твір Шевченка, виконаний у 1836-

1837 роках. Авторіві було тоді ймовірно 23 роки. Не міг він знати, що це полудень його життя.

«Смерть Богдана Хмельницького»

Звернення до історії рідного народу, зокрема до образу Богдана Хмельницького, прагнення правдиво, реалістично відобразити історичні події засвідчують національно-патріотичну орієнтацію художника-початківця. Він зображує гетьмана, що вмирає в момент, коли той передає синові Юрію гетьманську булаву. На картині достовірно відображено конкретно-історичний фон України XVII сторіччя, реальних запорожців у старовинному козацькому вбранні, котрі прибули до Чигирина на заклик гетьмана, і тогочасні архітектуру й оздоблення інтер'єру.

Козацька старшина й козаки вносять до кімнати, де лежить Хмельницький, прапори та клейноди.

Відповідно до історичної правди Шевченко показує на передньому плані, поруч із гетьманом, що умирає, російського боярина – посла царя московського. Леонід Владич, вдумливий дослідник мистецької спадщини Шевченка, трактує цей образ у світлі вимог панівної тодішньої російської комуністичної ідеології як суттєвий у сюжетному вирішенні малюнка, що допомагає «глибше розкрити ідею малюнка – вірність Росії, російському народові, яку Хмельницький зберіг до кінця своїх днів і яку заповідав синові» [29, с.88]. Важливу роль у композиції відіграють і образи митрополита і дружини Хмельницького, яка на блюді подає Богданові гетьманську булаву. На колінах біля ніг гетьмана син Юрій. На малюнку Хмельницький міцно тримає булаву і нікому поки що її не передає. Впадає у вічі, що погляд гетьмана спрямований не на дружину, не

на митрополита, не на московського боярина-посла, не на сина Юрія, а на особу в темному, котра стоїть біля столика (можливо, писарського) подалік супроти гетьмана. Очевидно, це генеральний писар Іван Виговський. Вони розмовляють мовчки. Гетьман наче запитує його, чи не зрадить він Україну, чи допоможе Юрієві продовжувати політику Хмельницького.

Якщо погляд гетьмана спрямований на найближчих своїх соратників, то суворий погляд московського боярина-посла зосереджений на митрополиті. Посол не переймається смертю гетьмана. Його мучить питання митрополитової волі в подальшій долі союзу України з Росією. Прощання козацької старшини з Хмельницьким, що припадає на коліна, відповідає тогочасній обрядовій українській традиції та засвідчує безперечний авторитет гетьмана як правителя держави. Шевченко продовжував працювати над цим малюнком. Про це свідчать виконані олівцем ескізи до офорта «Смерть Богдана Хмельницького», на яких Шевченко власноруч у нижньому лівому кутку зробив надпис: «Смерть Хмельницького». Дослідники В. Владич і Я. Затенацький датують їх 1843-1844 роками.

Промовистим є те, що на одному з ескізів (більшому) Шевченко ймовірно постать Виговського в композиції перемістив до постелі гетьмана, біля якої могли бути лише рідні та близькі йому люди. Впавши на коліна, підліток Юрій обнімає і цілує ноги батька, що вмирає. Перемістив художник і митрополита з лівого на правий бік біля постелі, а московського боярина відсунув подалі в правий кут. Якщо на ранньому малюнку 1836-1837 рр. з правого боку чітко виписано трикутник з трьох осіб – Хмельницький, митрополит і посол російського царя, то на більшому ескізі 1843-1844 рр. конфігурація і склад трикутника інший: Хмельницький, митрополит і І. Виговський (особа в темному одязі). Митрополита художник композиційно розмістив так, щоб він опинився посередником між Хмельницьким і царським послом. На малюнку він був посередником між Хмельницьким і його малолітнім сином Юрієм. Таке Шевченкове композиційне рішення відповідало історичній дійсності – митрополит здійснював місію арбітра між Україною і Росією, узгодження їх інтересів і недопущення збройного конфлікту між ними. Ще одна промовиста деталь – на малюнку московського боярина-посла змальовано у світлих тонах, на ескізі – в темних. Погляд І. Виговського, звернений у його бік, неначе запитує боярина: «Чого ти прийшов сюди? З якою потаємною метою?» Щодо однакового (темного) світлотіньового зображення І. Виговського і московського посла можуть бути різні інтерпретації. Але при цьому безперечним залишається те, що Шевченко доклав неабияких інтелектуальних зусиль до свого усвідомлення ролі цих діячів історії України, і, судячи за малюнком «Смерть Богдана Хмельницького» та ескізами на цю тему, його думка щодо цього була неоднозначна.

Значущою для осягнення ідейності козацької сторінки у творчості Шевченка є його любов до України. За неї він готовий проклясти навіть Бога та погубити свою душу за її славу. Проте поет не лише не прокляв Господа, але у своїх творчих пошуках орієнтувався на його слово, бо воно «голосне та правдиве»: «Наша дума, наша пісня / Не вмре, не загине... / От де, люде, наша слава, Слава України!.. / Без золота, без каменю, Без хитрої мови, / А голосна та правдива, / Як господа слово. Чи так, батьку отамане? Чи правду співаю? / Ех, якби-то!.. Та що й казать? Кебети не маю» [3, т.1, с.120]

Без правди, правдивості, праведності немає слави та немає волі. З такою міркою підходив Т. Шевченко і до оцінки історичної діяльності українських гетьманів. Серед них він виділяв праведних гетьманів:

Згадайте праведних гетьманів:

Де їх могили? Де лежить

Останок славного Богдана?

Де Остряницина стоїть

Хоч би убогая могила?

Де Наливайкова? Нема!

Живого й мертвого спалили.

Де той Богун, де та зима?

Інгул щозиму замерзає –

Богун не встане загатить

Шляхетським трупом. Лях гуляє!

Нема Богдана червонить

І Жовті Води, й Рось зелену [3, т.1, с.156].

До славних гетьманів, крім вищезгаданих, поет відносить і Тараса Трясила, Івана Лободу, Петра Дорошенка, отамана Івана Підкову та полковників Івана Богуна і Семена Палія. Одне слово, проявлена в ході відчайдушної боротьби українського народу за своє існування козацька героїка займає значне місце як у поетичних, так і в художніх творах Шевченка, котрі, до речі, дублювали провідні ідеї одні одних. Це помітно не лише в його творах на соціально-побутову тематику, але і на історичну, зокрема в ескізах, акварелях і малюнках, пов'язаних з життям і діяльністю Богдана Хмельницького. Насамперед ідеться про малюнок «Смерть Богдана Хмельницького», а також три малюнки, які Шевченко виконав 1845 року в Суботові – родинному маєтку Хмельницького: «Богданові руїни в Суботові» (акварель), «В Суботові» (сепія) та «Богданова церква в Суботові» (акварель).

Величезну історичну й художню цінність цих малюнків важко переоцінити. Адже від руїни будинку Б. Хмельницького вже в середині 50-х років, тобто за 10 років після перебування тут Шевченка, не лишилося й сліду. Шевченко же своєю аквареллю на віки зберіг ці дорогі сепцю кожного українця руїни.

На передньому плані акварелі бачимо порослі травою й бур'яном рештки склепистого кам'яного льоху, а також нижні сходинки сходової клітки та закладені цеглою віконні прорізи в одній зі стін. На долівці на одному з кам'яних уламків – затерті часом сліди якогось надпису.

За руїнами, на другому плані, височить силует церкви Богдана Хмельницького. Неподалік – могутнє дерево, що вистояло перед вітрами історії і вірогідно було ровесником цієї церкви та свідком козацького життя, що колись тут вирувало. Простір на цій акварелі побудовано як контраст світлотіней. На світлоносні Богданові руїни з півночі насуваються чорні густі хмари. Шевченко відтворює акти безконечної драми неба. Борються, наступають один на одного пухнасті велетні купчастих хмар, намагаються затьмарити, заповнити собою світлий простір над Богдановою церквою і зруйнованим льохом. Тональність твору оптимістична: зруйновано лише льох, а церква і дерево вистояли, збереглись. Дух і життя народу збереглися, а це запурука його світлого майбутнього.

Тарас Шевченко. Богданові руїни в Суботіві. Акварель. 1845

На іншій акварелі – «Богданова церква в Суботіві» (1845) Шевченко окремо зобразив цю церкву, дав нам повне уявлення про одну з перших пам'яток українського кам'яного барочного зодчества. Він в усіх деталях передав своєрідну архітектуру будівлі.

Порівняно з іншими тогочасними церквами і храмами вона невелика, проте оригінальна і архітектурно оздоблена, що засвідчує заощадливість та вишуканий естетичний смак Б. Хмельницького.

Церква не просто освітлена промінням призахідного сонця. Це якась особлива освітленість, таємничо-урочиста, білизна святості. Зрештою, будівля височить на фоні долини річки Тясмину. А все доленосне

і світле в історії людства відбувалось на горі. Згадаймо хоча б гору Сіон та Нагірну проповідь Христа. І далі – західний фасад церкви яскраво освітлений і передає нам відчуття життєдайної теплоти, неначе материнського серця та батьківського піклування. Це Шевченкова душа покривала Суботів і всю Україну світлом любові та високих помислів. Цей фасад, прикрашений могутніми пілястрами й примхливим різьбленим фронтоном, створює виразний контраст із затіненим бічним фасадом. Неперевершений майстер світлотіні зумів виявити характерні об'єми будівлі, її рельєфне оздоблення, а водночас і надати малюнкові особливого настрою. Кам'яні і дерев'яні хрести навколо церкви похилені, по під стінами виріс бур'ян. Усе це посилює відчуття нашої героїчної давнини в цьому історичному краєвиді.

Тарас Шевченко. Богданова церква в Суботіві. Акварель. 1845

Історико-філософський підтекст прочитується і в малюнку «В Суботіві», що зображує важкі, врослі в землю старовинні козацькі кам'яні хрести. Змальовуючи ці історичні культові пам'ятки, Шевченко відходить від панорамного розгортання пейзажу, натомість відтворює в обмеженому просторовому відртинку істотне й типове. На документальній основі він створює типовий пейзажний образ, виділяючи в ньому головний об'єкт (у нашому випадку – хрести).

Дійсно, Україна козацької доби була полита козацькою кров'ю і всяяна козацькими хрестами. Отож кров, хрести і руїна були одними з основних архетипів у творчості Кобзаря.

На цьому малюнку можна спостерегти, як Шевченко розгортає простір вшир і вглиб. Він будує його як ряд контрастних смуг. Навіть туман не може скрити глибини і широти цього простору. На фоні ледве

наміченого, сповненого повітря пейзажу-річки, яка спокійно тече в далечині, ці хрести здаються ще важчими.

Тарас Шевченко. В Суботіві. Акварель. 1845

Простір на цій акварелі художник наповнив повітрям з туманом, який просвітлюється, піднімається увись і розсіюється, і ми бачимо на другому плані ледь помітні обриси гори. Цим твором Шевченко пробуджує в нас спогади про наше історичне минуле, нашу хресну історичну дорогу. Він наче промовляє до нас: «Морок ідеологічної облуди розсіється, і ми чимраз ясніше бачитимемо своє національне коріння, тяглість свого історичного буття. У всій величі постануть перед нами героїчні діла наших предків-козаків, які гідно несли свій хрест люблячої доброти».

Зауважмо, що в Шевченкових малюнках на українську історичну тематику гора і могила є типовим композиційним елементом. У Богдановій церкві на горі в Суботіві Шевченко, мабуть, вбачав символ українського Сіону, хоча тоді не знав, що таким стане його могила на горі в Каневі.

Антитеза рай-природа і пекло-життя кріпаків є своєрідним мистецьким стилем Шевченка, який він виробив на основі аналізу суспільних відносин в українському соціумі. Проте серед його живописних творів є такі, де ця антитеза прихована, а то й відсутня. До них ми відносимо і акварель «Чигрин з Суботівського шляху», в якій дослідник Л. Владич вбачає, на наше переконання помилково, викривальний мотив – страхітливе життя кріпака.

До циклу суботівських зарисовок примикають акварелі, які Кобзар виконав у Переяславі – місті, де народився Б. Хмельницький і де 6 січня 1654 року відбулася історична Переяславська рада. Свої враження від побаченого в цьому місті художник висловив у своїх російських повістях, вірші «Сон» («Гори мої високі») (т.2, с.24) та листах (т.6, с.69), а також передав на акварелях. У Переяславі Шевченко змалював аквареллю Вознесенський собор «прекрасной, грациозной, полурукоко, полувизантійской архітектури, воздвигнутый анафемой, Іваном Мазепою, в 1690 году». Тут, крім цього собору, він увіковічив на своїх акварелях і церкви Покрови і Михайлівську церкву.

«Чигрин з Суботівського шляху»

Зачаровує глядача простір, наповнений повітрям, світлом, а також глибиною свого зображення на малюнку «Урочище Стінка». У цьому творі чітко проявляється така риса романтизму, як різке розподілення світла і тіні (значно різкіше, ніж у мистецтві бароко). Засіб контрасту виражає тут лірико-епічне, а не трагічне відчуття. Високе естетичне відчуття передає Шевченко через мистецьки зображені неповторні дерева, оповиті молочним туманом. Чиста, красива, благодатна природа неначе промовляє до нас з цього малюнка: «Людино, задумайся. Твоє життя залежить від мене. Не руйнуй мене. Не рубай сук, на якому сидиш. Не отруй себе й мене хімічним жовто-брунатним чи чорно-сірим туманом».

Вираженням патріотичної та екологічної за сучасною термінологією ідеї є і такі його малюнки, як «Урочище Білик» (Олівець.1845), «На Орелі», «Коло Седнева», етюди до офорта «У Києві» (1843) та інші пейзажні твори.

Т. Шевченко. Вознесенський собор у Переяславі. Акварель

Т. Шевченко. Церква Покрови в Переяславі. Акварель

Т. Шевченко. Михайлівська церква. Акварель.

Вищепроаналізовані акварелі безпосередньо пов'язані з проектом Шевченкового видання «Живописної України». Крім них, художник у 1845-1847 роках виконав, як автор цього видання і як співробітник Київської археологічної комісії багато інших творів не тільки з архітектурними пейзажами, а й краєвидами пам'ятних місць, пов'язаних з іменами видатних діячів російської та української культури. Насамперед ми маємо на увазі Шевченкові акварелі 1845 року, намальовані з натури в мастку Гоголів-Яновських у с. Василівці-Яновщині (тепер с. Гоголеве Полтавської області). Це акварель «Урочище Стінка» (Олівець. 1845) і «Урочище Білик» (Олівець. 1845). У цих творах відображено мальовничі пейзажі неповторної краси.

Т. Шевченко. У Василівці. Акварель

Щодо акварелі «У Василівці», то на ній чітко відтворено контраст між красою пейзажу і спотвореністю життя кріпака. Дійсно пейзаж із садом «У Василівці» сповнений сонця і повітря. Яскраво освітлені дерева кидають густі тіні на соковиту траву. А в центрі цього казкового краєвиду – оригінальна пам'ятка народної дерев'яної архітектури: старовинна триярусна дзвіниця з шатровою покрівлею і характерним опасанням на різьблених стовпах. Так прочитав малюнок «У Василівці» Л. Владич, і це не викликає заперечень. Проте прочитання, бо поза увагою цього дослідника залишився жебрак, що сидить на траві навпроти вхідної брами в маєток. Посередині брами – дворовий слуга, котрий проганяє жебрака. Природний контраст світла і тіні художник наклав на соціальний контраст добра і зла, багатства й убогості.

Урочище Стінка. Олівець. 1845

Шевченко зробив вагомий внесок у розвиток побутового жанру і став його *основоположником* в українському мистецтві. Його творам на побутові теми властивий гострий соціальний протест проти тодішнього ладу, що прирік закріпачене селянство на жалюгідне існування. Побутова тема в українському мистецтві першої половини XIX ст. під впливом живопису Шевченка сформувалася в самостійну течію. В ній дедалі виразніше проявляється соціальний аналіз. В картинах і графічних аркушах частіше відображаються драми життя, трагедії кріпосницького ладу. Шевченко перший серед українських художників узяв для картини «Катерина» гострий соціальний сюжет. Красу цієї дівчини він передав за допомогою аристократичного жесту рук, рисунка її ніг, де він повторив рух ступень «Сикстинської Мадонни» Рафаеля. В «Катерині» утверджується святість і гідність материнства, які розтоптав зрадливий дворянин-офіцер царської російської армії.

На картині ми бачимо красиву селянську дівчину у святковому вбранні, яка виступає з грацією, гідною подиву та захоплення. Художник зобразив її з великим тактом і делікатністю, миловидною і привабливою. У цьому відчувається тепле, співчутливе ставлення митця до своєї героїні.

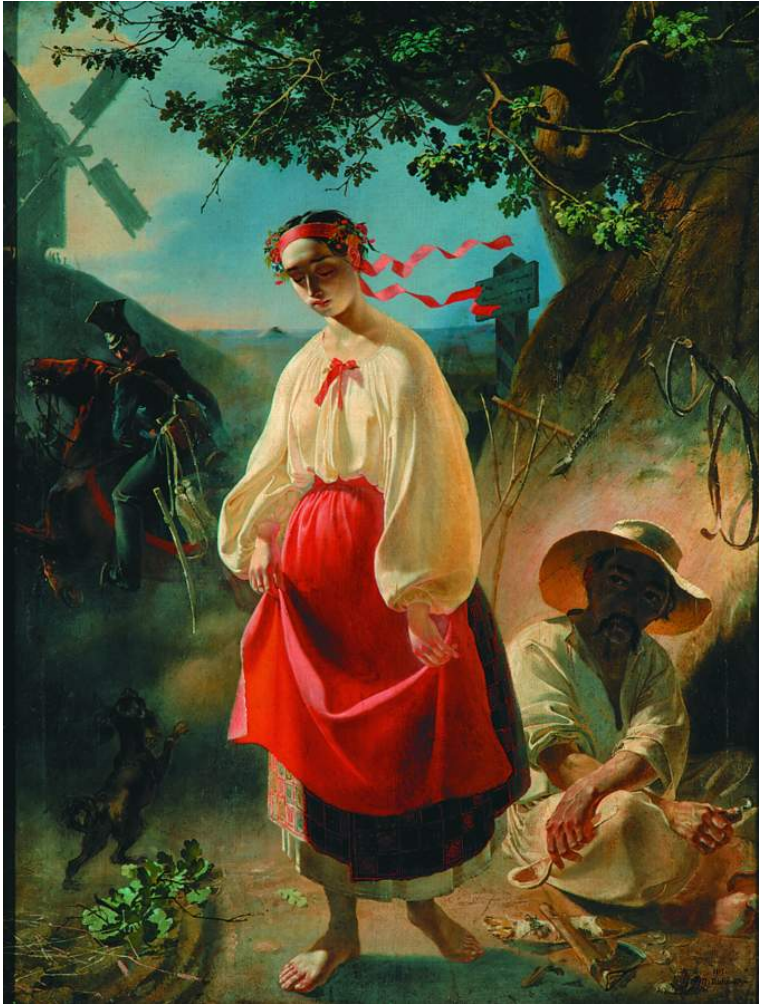
Дівчина стоїть до нас обличчям. Проміння сонця відбивається від землі, освітлює згорьовану Катерину. Вона поволі йде назустріч глядачеві, низько схиливши зажурену голову, трохи підбравши запаску, щоб приховати від людей свою ганьбу.

Сліпучої білості українська сорочка, барвиста плахта, червоні фартух і стрічки виразно виділяються на тлі полотна, особливо на зображеному в холоднуватих тонах пейзажі. Видно пригнічене обличчя Катерини. Краса дівчини контрастує з її глибоким сумом, про що красномовно свідчать обличчя: голівка опущена, очі заплакані, почервонілі від ледь стримуваних сліз. Здається, ще мить – і вона розплачеться. Про її горе свідчать і руки, такі тонкі й безпорадні.

У поемі образ Катерини виписано реалістично, а на картині в поєднанні з дівчиною виявляються певні риси романтизації. Таке прикрашання – це прагнення автора опоетизувати образ скривдженої жінки-кріпачки, піднести його до високого соціального й художнього узагальнення. На відміну від поетичних засобів, які дають змогу змалювати образ у багатьох планах, художник обмежується показом лише одного епізоду. Якби Шевченко зобразив Катерину в лахмітті, то такий образ міг би викликати негативне враження у глядача. Метою художника було збудити співчуття до скривдженої. Він не осуджує героїню, для нього незаперечними залишаються її висока людська гідність, духовна краса і святість почуттів. Живописна Катерина виглядає ідеалізовано.

Промовистою є символіка картини «Катерина»: *офіцер* – російська монархія; *Катерина* – стражденний народ; *селянин* – вільне минуле; *гі-*

лочка дуба – відірваність від роду; зламаний колосок пшениці – знівечена доля людська.

Катерина. 1842. [С.-Петербург] Полотно, олія

Гуманізм, патріотизм та художня майстерність Т. Шевченка позитивно впливали на багатьох не лише українських, а й російських художників. Промовистими в цьому плані є слова видатного діяча російської й української художньої культури Лева Михайловича Жемчужникова, сказані на адресу Кобзаря: «... Вийшовши з простого народу... він [Шевченко. – І. М.] і нас повернув лицем до народу і примусив полюбити його і співчувати його скорботі. Він йшов попереду, показуючи і чистоту слова, і чистоту думки, і чистоту життя.

Як художник (у прямому розумінні) він заслужив собі ім'я добре і чесно. І на цій дорозі він був один з перших, хто звернувся до рідного. Я нагадаю його давню художню працю: “Живописная Украина”, – потім безліч інших малюнків, і особливо: “Блудного сина”. У народному мис-

тецтві ні в кого не виявилось стільки свідомості, стільки сили, скільки в нього. [...] Він був силою, яка зливає нас з народом. Він пробудив нас до нового життя» [Цит. за: 29, с.113-114]. Ці слова про великого українця не тільки сповнені правдивістю, але й служать нам путівником у духовному царстві Шевченка та допомагають усвідомлювати всю його велич.

Зазначмо, що під впливом Шевченка ще за його життя Жемчужников задумав випустити «Український альбом». Він склав програму свого видання і повідомив, що у квітні вийдуть перші офорти цього альбому. Після смерті Шевченка Жемчужников вирішив назвати свій альбом «Живописною Україною». Про це він писав: «Багато років тому Тарас Григорович Шевченко почав видавати альбом малюнків під назвою “Живописная Украина”. Люблячи і глибоко шануючи Тараса Григоровича, я вирішив назвати своє видання тим же ім'ям, на спогад Шевченка. Нехай моя праця буде немовби продовженням колишньої праці Тараса Григоровича» [Цит. за: 29, с.104].

Література

1. Україна Президент (2010-: В. Янукович) Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка: Указ Президента України. – 2012. – 11 квітня (№257) // Урядовий кур'єр. – 2012. – №70(серп). – С. 35
2. Повне видання творів Тараса Шевченка. В Мт. т. – Чікаго, Вид-во Миколи Денисюка, 1959–1962 рр.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 12 т. / Т. Г. Шевченко; Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1–6.
4. Шевченко Тарас. Документи і матеріали: 1814-1861. – К.: Держвидав УРСР, 1963. – 560 с.
5. Шевченко Т. Г. в споминах ссвременников. – М.: Гослитиздат, 1962. – 511с.
6. Шевченко Т. Г. в епістолярії відділу рукописів НБ АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1966. – 491 с.
7. Шевченко Тарас. Живопис, графіка: Альбом / Тарас Шевченко. – К.: Мистецтво, 1986. – 175 с.
8. Шевченко Тарас. Мистецька спадщина: В 4-х т. / Тарас Шевченко/ – К.: Вид-во АН УРСР. – Т.1. – 1961; Т.2. – 1963; Т.3. – 1964; Т.4. – 1963.
9. Крячок М. Перший випуск «Гайдамаків» Тараса Шевченка: маловідомі факти, архівні джерела / М. Крячок // Архіви України. – 2004. – №1–2. – С. 85–93.
10. Листи до Шевченка 1840–1861. – К.: АН УРСР, 1962. – 331 с.
11. Листи Тараса Шевченка до брата Микити // Артанія. – 2012. – №1. – С. 76–80.

12. Спогади про Тараса Шевченка. Збірник / Упоряд. і приміт. В. С. Бородіна, М. М. Павлюка; За ред. І. О. Дзевєріна. – К.: Дніпро, 1982. – 547 с.
13. Антонович Д. В. Шевченко-маляр [текст] / Д. В. Антонович. – К.: Україна, 2004. – 272 с.
14. Арсенич П. Тарас Шевченко і Прикарпаття / П. Арсенич. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 200 с.
15. Барабаш Ю. Я. Вибрані студії. Сковорода, Гоголь, Шевченко / Ю. Я. Барабаш; Передмова В. Панченка. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. – 744 с.
16. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка. – Н.-Йорк: Пролог, 1961. – 288 с.
17. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений / В. Г. Белинский. – Т. 7.
18. Білецький Л. Народність чи національність в творах Т. Шевченка? / Л. Білецький. – Кам'янець на Поділля, 1920. – 46 с.
19. Бойко Ю. Творчість Тараса Шевченка на тлі західноєвропейської літератури / Ю. Бойко. – Мюнхен, 1956. – 79 с.
20. Большаков Л. Н. Оренбургская Шевченковская энциклопедия / Л. Н. Большаков // Тюрьма. Солдатчина. Ссылка. Энциклопедия одиннадцати лет. 1847-1858 [Текст]. – Оренбург: Печатный Дом «Димур», 1997. – 516 с.
21. Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Тараса Шевченка / Д. Бучинський. – Мадрид-Лондон.: Союз українців у Великій Британії, 1962. – 256 с.
22. Вартовий [Б. Грінченко] Листи з України Наддніпрянської: – Київ, 1918/
23. Владич Л. «Живописна Україна» Тараса Шевченка / Л. Владич. – К.: Мистецтво, 1963. – 128 с.
24. Гаско М. Про що розповідають малюнки Тараса Шевченка: Шевченкознавчі етюди [Текст] / М. Гаско. – К.: Радянський письменник, 1970. – 226 с.
25. Грабовецький В. Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря / В. Грабовецький, В. Неумитий. – Івано-Франківськ, 2007. – 344 с.
26. Грабович Григорій. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Григорій Грабович; Пер. з англ. С. Павличко. – К.: Рад. письменник, 1991. – 212 с.
27. Грабович Григорій. Грані міфічного: образ України в польському і українському романтизмі / Григорій Грабович // До історії української літератури: Дослідження, есе, Полеміка. – К.: Основи, 1997. – С. 170–195.
28. Дзюба І. У всякого своя доля: Епізод із стосунків Шевченка зі слов'янофілами: Літ.-крит. нарис / І. Дзюба. – К.: Рад. письменник, 1989. – 371 с.

29. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість [Текст] / І. Дзюба. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
30. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря [Текст]: містика лицарства запорізького / Д. Донцов. – К.: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2008. – 266 с.
31. Дубина М. І. Правда звинувачує: Українська література в боротьбі проти буржуазного націоналізму. Літ.-крит. нарис / М. І. Дубина. – К.: Рад. письменник, 1982. – 206 с.
32. Дубина М. І. За правду слова Шевченка. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Т. Г. Шевченка в західній Україні (1842-1939) [Текст] / М. І. Дубина. – К.: Вища школа, 1989. – 166 с.
33. Жаботинський Володимир. Наука з Шевченкового ювілею / Жаботинський Володимир // Вибрані статті з національного питання. – К.: РАУ, 1991. – С. 71–79.
34. Забужко О. С. Шевченків міф України, Спроба філософського аналізу / О. С. Забужко. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
35. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка [Текст] / Павло Зайцев. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен, 1955. – 400 с.
36. Іванишин П. Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка [текст] / П. Іванишин. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 174 с.
37. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Малишка, Л. Костенко [Текст]: монографія / П. Іванишин. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
38. Касіян В. І. Шевченко-художник / В. І. Касіян. – К.: Мистецтво 1963. – 128 с.
39. Кирилюк Є. П. Тарас Шевченко. Життя і творчість [Текст] / Є. П. Кирилюк. – К.: Держлітвидав України, 1964. – 652 с.
40. Ковтун Ю. Кохані жінки Шевченка: Тарасові музи [Текст] / Ю. Ковтун. – К.: Україна, 2004. – 207 с.
41. Кониський Олександр. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя: Перевидання / Олександр Кониський. – К., 1991.
42. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка: Літ.-крит. нарис / М. Коцюбинська. – К.: Рад. письменник, 1990. – 272 с.
43. Красицький Д. Ф. Т. Г. Шевченко борець проти релігії / Д. Ф. Красицький, Б. О. Лобовик. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1956. – 30 с.
44. Лепкий Богдан. Про життя і твори Тараса Шевченка / Богдан Лепкий. – К.: Україна, 1994. – 173 с.
45. Луначарський А. Шевченко і Драгоманов / А. Луначарський // Пам'яті Михайла Драгоманова. – Харків, 1920. – 67 с.
46. Луців Лука. Т. Шевченко – співець української слави і волі / Лука Луців. – Нью-Йорк, Джерсі Сіті, 1964. – 191 с.
47. Макаровський І. П. Шевченкові візії української держави / І. П. Макаровський, С. Д. Сворака. – Івано-Франківськ, 2005. – 32 с.

48. М'яланюк Євген. Шлях до Шевченка [Текст] / Є. М'яланюк; Підготовка тексту та примітки проф. Л.Белея. – Ужгород: Гражда, 2008. – 48 с.
49. Марахов Г. І. Шевченко в колі сучасників. Словник персоналій / Г. І. Марахов. – К.: Дніпро, 1976. – 152 с.
50. Марголис Ю. Исторические взгляды Т. Г. Шевченка / Ю. Марголис. – Л.: Изд. Ленинград. у-та, 1964. – 291 с.
51. Марголис Ю. Т. Г. Шевченко и русские историки-демократы / Ю. Марголис. – Л.: ЛГУ, 1991. – 192 с.
52. Микитась В. Л. Всупереч правді: Критика буржуазно-націоналістичних фальсифікацій української дожовтневої і радянської літератури / В. Л. Микитась. – К.: Дніпро, 1976. – 318 с.
53. Мудрецы поднебесной: Сб. Лао-цзы. «Дао дэ цзин»; Конфуций. «Лунь юй»; Мо-цзы. «Мо-цзы»; Мэн-цзы.» Мэн-цзы». Чжуан-цзы.» Чжуан-цзы»; Сюнь-цзы; Хань-Фэй. – Симферополь: Реноме, 1998. – 348 с.
54. Назаренко І. Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка / І. Назаренко. – К.: Дніпро, 1964.
55. Новицький О. Тарас Шевченко як маляр / О. Новицький. – Львів – Москва, 1914. – 98 с.
56. Огрієнго Іван. Тарас Шевченко [Текст] / І. Огрієнго; Упоряд. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2002. – 440 с.
57. Об атеизме Т. Г. Шевченко / Д. Ф. Острянин, В. С. Євдокименко, М. Н. Новиков, В. К. Танчер // Филос. науки. – 1976. – №2 – С. 82–89 (Москва)
58. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / В. Пахаренко. – Черкаси, 2007. – 175 с.
59. Петлюра Симон. До драми Шевченкового життя (З нагоди 51-ої річниці смерті) / Симон Петлюра; Упоряд. та авт. передм. О. Климчук // Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 79–85.
60. Петлюра Симон. Вчіться у Шевченка (З приводу 47 роковини смерті поета) / С. Петлюра // Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 70–73.
61. Світличний І. Поезія і філософія / І. Світличний // Серце для куль і для рим. – К.: Рад. письменник, 1990.
62. Сімович В. Тарас Шевченко: Його життя та творчість. 3-тє вид., доп. / В. Сімович. – Львів: Укрвидав, 1941. – 88 с.
63. Степовик Д. В. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття / Д. В. Степовик. – К.: Мистецтво, 1982. – 191с.
64. Степовик Д. Скарби України. – К.: Веселка. 1996. – 191 с.
65. Скуратівський В. Шевченко в контексті світової літератури / В. Скуратівський // Історія і культура. – К.: Укр-амер. бюро захисту прав людини, 1996.
66. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації / С. Смаль-Стоцький. – Париж, 1965. – 127 с.
67. Тарахан-Берега З. А. Шевченко-поет і художник / З. А. Тарахан-Берега. – К.:Наук. Думка. – 185 с.

68. Тарахан-Берега З. А. «Заворожи мені, волхве...»: Тарас Шевченко і Михайло Щепкін / З. А. Тарахан-Берега. – К.: Мистецтво, 2012. – 352 с.
69. Франко І. Я. Вступ до докторської дисертації «Політична поезія Шевченка 1844-1847 рр.» / І. Я. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т.27. – С. 244–248.
70. Франко І. Я. Шевченко в освітленні пана Урсина / І. Я. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 27. – С. 238–243.
71. Франко І. Я. Тарас Шевченко / І. Я. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т.28. – С. 112–122.
72. Франко І. «Наймичка» Т. Шевченко / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 29. – С. 447–469.
73. Франко І. Шевченко і критика / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 35. – С. 234–247.
74. Франко І. Шевченко і Єремія / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 35. – С. 185–188.
75. Франко І. <На роковини Т. Г. Шевченка> / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 43. – С. 382–391.
76. Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософії на Україні. 2 вид. / Дмитро Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с.
77. Чумарна М. І. Тихий ангел пролетів. Сповідь Тараса Шевченка. Тризна / М. І. Чумарна. – Львів: Априорі, 2007. – 80 с.: іл.
78. Шевченко. Франко. Стефаник: Матеріали міжнародної наукової конференції / Ред. кол. В. І. Коноренко (голова), В. В. Гришук, Т. Ю. Салига, С. І. Хороб – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 498 с.
79. Шевченкіана в екслібрисі: Альбом. – Дніпропетровськ: Січ, 1993. – 166 с.
80. Шевченківський словник. У 2-х томах. – К.: Голов. рад. Укр. Рад. Енциклопедії, 1978.
81. Шовкопляс Г. М. За покликом серця: Пам'ятки історії та культури в житті і творчості Т. Г. Шевченка / Г. М. Шовкопляс, І. Г. Шовкопляс. – К., 1990. – 168 с.
82. Шпак В. Т. Критика современных буржуазных фальсификаций философского наследия украинских революционных демократов / В. Т. Шпак. – К.: Вища школа, 1986. – 126 с.
83. Яцюк Володимир. Малярство і графіка Тараса Шевченка: спостереження, інтерпретації [Текст] / В. Яцюк. – К.: Рада, 2003. – 368 с.
84. Аврахов Г. Шевченкове апокаліптичне «Подражаніє Осії глава ХІV»: Визвольний шлях / Г. Аврахов. – 2005. – №9–10. – С. 62–80.
85. Альварт Є. Тарас Шевченко у культурі пам'яті та політичній історії сучасної України / Є. Альварт // Мандрівець. – 2012. – №2. – С. 4–8.
86. Астаф'єв О. Творчість Тараса Шевченка та Адама Міцкевича як діалог культур / О. Астаф'єв // Слово і час. – 2006. – №6. – С. 7–15.

87. Барабаш Ю. Людей і Господа любить (любов як ментальна й поетична константа творчості Тараса Шевченка) / Ю. Барабаш // Слово і час. – 2007. – №. – С.3–19.
88. Баранов В. Шевченко і ми / В. Баранов. – 2009. – №3–4. – С. 2–14.
89. Білецький О. О. Світове значення творчості Шевченка / О. О. Білецький // Збірник праць ювілейної десятої наукової Шевченківської конференції. – К.: 1982. – С. 10–21.
90. Бовсунівська Т. Шевченко і концепція войовничого романтизму / Т. Бовсунівська // Дивослово. – 2011. – №3. – С. 58–63.
91. Бойко Ю. Основні ознаки романтизму та романтизм Т. Шевченка / Ю. Бойко // Всесвітня література та культура. – 2006. – №6. – С. 6–10.
92. Бондар М. Тематичні обрії Шевченкової поезії / М. Бондар // Дивослово. – 2010. – №3. – С. 15–19.
93. Бородін В. Динаміка творчого процесу Шевченка-поета / В. Бородін // Слово і час. – 2010. – №3. – С. 3–29.
94. Брайчевський М. Тарас Шевченко й історико-культурна спадщина українського народу / М. Брайчевський // Світи Тараса Шевченка. – Нью-Йорк. – С. 240–245.
95. Будний В. На сторожі нації: [Т. Г. Шевченко як поборник українського націотворення] / В. Будний // Дзвін. – 2009. – №5–6. – С. 127–130.
96. Гальченко С. Доля Шевченкових раритетів / С. Гальченко – К., 2008. – С. 2–17.
97. Гарасим Я. Випробування Шевченком / Я. Гарасим // Дзвін. – 2012 – №5–6. – С. 138–144.
98. Генералюк Л. Художник і літератор Тарас Шевченко в контексті європейських мистецьких напрямів / Л. Генералюк // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2009. – №3. – С. 56–58.
99. Гончарук П. Українська соціальна і національна свобода у творчості Т. Г. Шевченка (до 195-річчя від дня народження Великого Кобзаря) / П. Гончарук // Київська старовина. – 2008. – №6. – С. 152–166.
100. Горак Р. «Посланіє» Тараса Шевченка:(мистецтво, українська література) / Р. Горак // Дзвін. – 2010. – №12. – С. 94–99.
101. Грабовецький В. Людомори! Не кидайте тінь на Кобзаря. До 150річчя з дня народження Тараса Шевченка / В. Грабовецький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2009. – №13. – С. 34–35.
102. Жулинський М. Шевченко: «розкуйтеся, братайтесь» / М. Жулинський // Відстані [Текст]. – К., 2006. – С. 35–42.
103. Жулинський М. Його благословила доля славою святою: [до 20-річчя Незалежності України і 150-річчя від часу перепоховання Тараса Шевченка] / М. Жулинський // Світогляд. – 2011. – №4. – С. 32–39.
104. Заїка О. Тарас Шевченко погляд крізь півтора століття: [Шевченко-художник] / О. Заїка. – 2009. – №10. – С. 185–186.

105. Іванишин П. Держава у творчості Івана Франка і Тараса Шевченка: політичний дім національної екзистенції / П. Іванишин // *Визвольний шлях*. – 2007. – №2. – С. 35–48.
106. Ільчинський М. Еміграційне шевченкознавство: спектр інтерпретацій / М. Ільчинський // *Слово і час*. – 2012. – №4. – С. 3–17.
107. Келлі Б. Айра Олрідж: [американський актор] і Тарас Шевченко: пророки протесту / Б. Келлі // *Слово і час*. – 2008. – №8. – С. 107–110.
108. Кирилук З. Російські повісті Шевченка (до історії створення) / З. Кирилук // *Слово і час*. – 2008. – №3. – С. 25–32.
109. Коцюбинська М. Шевченкові листи / М. Коцюбинська // *Слово і час*. – 2008. – №7. – С. 15–23.
110. Кувда В. Національні психотипи у творчості Т. Шевченка / В. Кувда // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2007. – №11. – С. 52–57.
111. Кучерук О. Вічний надзвичайний і повноважний посол: [Т. Г. Шевченко] / О. Кучерук // *Пам'ять століть*. – 2009. – №1–2. – С. 129–135.
112. Макаровський І. Краса і добро в інтерпретації Т. Г. Шевченка / І. Макаровський, Н. Будуйкевич, В. Матвіїшин // *Тарас Шевченко і народ*. [Зб. Наук. ст.]. – Івано-Франківськ: Факел, 1999. – С. 71–79.
113. Макаровський І. Тарас Шевченко: національно-політичні ідеали / І. Макаровський // *Студент Прикарпаття*. – 1993. – 5 березня.
114. Маковей О. У 50-літні роковини Тараса Шевченка / О. Маковей // *Руслан*, 1911. – 10 березня.
115. Маковей О. Пам'ятний рік [до 50-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка] / О. Маковей // *Православний календар на звичайний рік 1911*. – Чернівці, 1911. – С. 57–61.
116. Матвіїшин В. Європейське мистецтво у творчості рецепції Тараса Шевченка / В. Матвіїшин // *Зб. наук. праць «Шевченко. Франко. Стефанік»*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 14–16 травня 2001 р. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 27–51.
117. Мельничук Б. Шевченкіана Андрія Малишка / Б. Мельничук // *Слово і час*. – 2009. – №3. – С. 34–44.
118. Молчанова І. Геній серед геніїв. Т. Г. Шевченко / І. Молчанова. – К., 2006. – №3. – С. 153–156.
119. Назаренко М. Сокращенный рай. Украина между Гоголем и Шевченко / М. Назаренко // *Новый мир*. – 2009. – №7. – С. 160–172.
120. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм / Д. Наливайко // *Слово і час*. – 2006. – №3. – С. 3–21.
121. Наумова Н. Енергетика слова. Роздуми про пов'язання «Книги буття» з віршами Тараса Шевченка / Н. Наумова // *Сучасність*. – 2007. – №3. – С. 142–150.
122. Наумова Н. Тарас Шевченко – академік гравюри / Н. Наумова // *Науковий світ*. – 2010. – №12. – С. 20–23.
123. Нахлік Є. Тарас Шевченко: архетипні постави поета / Є. Нахлік // *Дивослово*. – 2011. – №5. – С. 42–44.

124. Нечиталюк М. Промова Івана Франка на шевченківському вечорі / М. Нечиталюк // Дзвін. – 2009. – №5–6. – С. 131–136.
125. Павленко М. «Падаю і знову іду»: крутосхили Тачинного шляху до Шевченка / М. Павленко // Слово і час. – 2008. – №7. – С. 3–14.
126. Пахаренко В. Жива правда у Господа Бога. Ще раз про Шевченкову теодицею // Сучасність. – 2007. – №7. – С. 111–132.
127. Погребенник В. Історичні й філософські акорди поезії Тараса Шевченка / В. Погребенник // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №2. – С. 2–6.
128. Пономаренко О. Шевченківське поетичне та малярське образотворення в модерному живописі та скульптурі «Клубу український митців»: необарокові та сюрреалістичні мотиви / О. Пономаренко // Світогляд. – 2012. – №3. – С. 70–73.
129. Попович М. Розумом і серцем / М. Попович // Наука і суспільство. – 2007. – №3-4. – С. 12-17.
130. Потоцький П. Педагогічні ідеї Т. Шевченка і його «Буквар» / П. Потоцький // Хроніка 2000. – 2007. – №71. – С. 571–574.
131. Риженко А. Василь Штернберг і Тарас Шевченко. До 190-річчя від дня народження художника / А. Риженко // Українська культура. – 2008. – №3. – С. 10–13.
132. Різниченко О. Культ Шевченка в його історичній ретроспективі (дворянський період) / О. Різниченко // Артанія. – 2011. – №1. – С. 12–16.
133. Родіонов В. Духовні уроки поета-пророка / В. Родіонов. – К., 2007. – №3. – С. 48–49.
134. Салига Т. Розкуймося, братаймося... Роздуми у 165-ту річницю з часу першої подорожі Тараса Шевченка в Україну / Т. Салига // Дзвін. – 2008. – №3. – С. 114–118.
135. Салига Т. Шевченко і ми... / Т. Салига // Дзвін. – 2008. – №3. – С. 136–143.
136. Сверстюк Є. Феномен Шевченка / Є. Сверстюк // На святі надій: Вибране. – К.: Наша віра, 1999. – С. 321–369.
137. Сверстюк Є. Гоголь і Шевченко в Петербурзі / Є. Сверстюк // Дивослово. – 2009. – №4. – С. 56–58.
138. Славинський М. Тарас Шевченко: не в мармурі, не в бронзі: [побачив світ унікальний альбом раритетів – репродукції рукописів світлин геніального поета] / М. Славинський // Віче. – 2012. – №5. – С. 62–64.
139. Смілянська В. Графіка поетичного тексту Шевченка / В. Смілянська // Слово і час. – 2008. – №3. – С. 39–45.
140. Толочко Л. Дружба Т. Г. Шевченка з Петром Карловичем Клодтом / Л. Толочко // Київська старовина. – 2008. – №4. – С. 13–19.
141. Ушкалов Л. «Естетика» Лібельта як дзеркало філософії Шевченка / Л. Ушкалов // Слово і час. – 2011. – №3. – С. 20–33.
142. Харчук Р. Імперські й колоніальні етнотипи у творчості Тараса Шевченка / Р. Харчук // Сучасність. – 2006. – №3. – С. 92–105.

143. Штонь Г. Т. Г. Шевченко та І. Я. Франко. Поетичні візії України. Онтологічна спільність та відмінність / Г. Штонь // Слово і час. – 2008. – №3. – С. 12–17.
144. Юхта М. Євгенія Гончаревич-Голуб: [правнучка Т. Г. Шевченка] / М. Юхта // Пам'ять століть. – 2010. – №1–2. – С. 276–277.
145. Яблонська О. Поетична творчість Т. Шевченка у світлі етнопсихології / О. Яблонська // Слово і час. – 2011. – №4. – С. 108–120.
146. Ярменко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В. Ярменко // Слово і час. – 2007. – №3. – С. 19–27.
147. Ярменко В. Світова історія у творчій спадщині Тараса Шевченка: спроба історіософського прочитання / В. Ярменко // Укр. іст. журн. – 2007. – №5. – С. 174–187.
148. Ярменко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків» (до 170-річчя виходу поеми) / В. Ярменко // Укр. іст. журн. – 2011. – №2. – С. 159–179.
149. Про велич Т. Г. Шевченка, його значення та місце серед світових геніїв свідчать... // Пам'ять століть. – 2008. – №1–2. – С. 240–243.
150. Romuald Podbereski. «Ukraina malownicza» / Romuald Podbereski // Tygodnik Petersburski. – 1844. – №95. – 5(17)грудня.

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.09.2012 р.

*Рекомендовано до друку докт.іст.наук, професором Мандрик Я.І.,
докт.іст.наук, професором Литвином М.Р. (Львів)*

WORLD OF TARAS SHEVCHENKO PAINTING (to 200 anniversary of birth of Ukrainian genius)

I. P. Makarovsky

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
76019, Ivano-Frankivs'k, Carpathians str., 15;
ph. +380(342) 57-23-90; e-mail: history@nung.edu.ua*

The bases of art-esthetic T. Shevchenko view are reproduced in the article, the national lines of his painting are analysed and specified.

Key words: *Taras Shevchenko, painting, national composition, national colorist, good, beauty.*